

Þriðjudaginn 25. janúar 1977.

Nr. 103/1976. Fjármálaráðherra f. h. ríkissjóðs

gegn

Hreppsnefnd Landmannahrepps vegna hreppsins

Hreppsnefnd Holtahrepps vegna hreppsins

Eigendum og ábúendum jarða í þeim hreppi

Eigendum jarðanna Hóla og Næfurholts í

Rangárvallahreppi og

Hreppsnefnd Rangárvallahrepps vegna hreppsins.

Kærumál. Eignardómsmál. Frávísunardómi hrundið.
Sératkvæði.

Dómur Hæstaréttar.

Mál þetta dæma hæstaréttardómaramarnir Magnús Þ. Torfason, Ármann Snævarr, Benedikt Sigurjónsson, Logi Einarsson og Þór Vilhjálmsson.

Sóknaraðili hefur með heimild í b lið 1. tl. 1. mgr. 21. gr. laga nr. 75/1973 skotið máli þessu til Hæstaréttar með kæru 29. apríl 1976, sem Hæstarétti barst 21. maí s. á. Krefst hann þess, að frávísunardómur aukadómþings Rangárvallasýslu 20. apríl 1976 verði úr gildi felldur og að lagt verði fyrir héraðsdóm að dæma um efni málsins. Þá krefst hann kærumálskostnaðar úr hendi allra varnaraðilja.

Varnaraðili hreppsnefnd Landmannahrepps vegna hreppsins krefst staðfestingar hins kærða dóms og kærumálskostnaðar úr hendi sóknaraðilja, eins og málið væri ekki gjafvarnarmál, en þessi varnaraðili, sem hafði gjafvörn í héraði, fékk gjafvörn í kærumáli þessu með bréfi dómsmálaráðuneytis 28. desember 1976.

Varnaraðiljar hreppsnefnd Holtahrepps vegna hreppsins, eigendur og ábúendur jarða í þeim hreppi, eigendur jarðanna Hóla og Næfurholts í Rangárvallahreppi og hreppsnefnd Rangárvallahrepps vegna hreppsins krefjast staðfestingar hins kærða dóms og kærumálskostnaðar úr hendi sóknaraðilja, en þessir varnaraðiljar, sem höfðu gjafvörn í héraði,

fengu gjafvörn í kærumáli þessu með bréfi dómsmálaráðuneytis 10. janúar 1977.

Hreppsnefnd Skaftártunguhrepps vegna hreppsins lét sækja þing í héraði í máli þessu og lýsti því yfir, að hún styddi eigi frávisunarkröfu varnaraðilja. Af hálfu hreppsnefndarinnar var eigi sótt þing fyrir Hæstarétti.

Í héraði var einnig sótt þing af hendi Ása- og Djúpárhreppa. Var mótmælt kröfum sóknaraðilja, en því lýst yfir, að eigi mundi frekar verða sótt þing af hendi þessara aðilja.

Kærumál þetta hefur verið munnlega flutt samkvæmt 2. mgr. 31. gr. laga nr. 75/1973.

Svo sem greinir í héraðsdómi, beindi sóknaraðili þeim til mælum til sýslumannsins í Rangárvallasýslu með bréfi 29. janúar 1975, að gefin yrði út eignardómsstefna samkvæmt heimild í 220. gr. laga nr. 85/1936 „til þess að fá það ákveðið og staðfest með dómi, að ríkissjóður eigi beinan eignarrétt að landsvæðum“ innan Rangárvallasýslu, sem nánar eru greind. Landsvæði þau, sem hér um ræðir, eru nefnd Landmannaafréttur, og eru mörk þeirra ákveðin með sáttargerð 7. ágúst 1951, sbr. dóm Hæstaréttar 25. febrúar 1955. Mörk þessi hafa eigi sætt andmælum í málinu, og verður við það að miða, að landsvæði þetta allt sé innan Rangárvallasýslu. Bréf sóknaraðilja er nánar rakið í héraðsdómi. Á grundvelli þess gaf sýslumaður Rangárvallasýslu út eignardómsstefnu 12. mars 1975. Var hún birt í Lögbirtingablaði, sem út kom 19. s. m. Segir í stefnunni, að fjármálaráðherra þurfi að fá útgefna eignardómsstefnu samkvæmt heimild í 220. gr. laga nr. 85/1936 „til viðurkenningar á beinum eignarrétti ríkissjóðs að svokölluðum „Landmannaafrétti“ hér í sýslu, en formleg eignarheimild að afréttarsvæðum þessum liggur ekki fyrir“.

Samkvæmt þessu lúta dómkröfur í eignardómsstefnu að viðurkenningu beins eignarréttar að framangreindum landsvæðum til handa sóknaraðilja.

Sóknaraðili reifaði viðhlítandi dómkröfur sínar, málsástæður og lagarök, er hann bar fram ofangreind tilmæli sín við sýslumanninn í Rangárvallasýslu, sbr. 217. gr. og 220.

gr. laga nr. 85/1936. Ákvæði 220. gr. laga nr. 85/1936 rýmk-
aði heimild til útgáfu eignardómsstefnu frá því, sem áður
var. Ber að lögskýra greinina svo, að hún lýsi eigi tæmandi
þeim lagaatvikum um stofnun eignarréttinda yfir fasteign,
sem heimila útgáfu slíkrar stefnu. Telja verður, að sóknar-
aðili hafi lögmæta hagsmuni af því að leita dómsúrlausnar
um kröfur sínar í málinu. Er ýmsum vandkvæðum bundið
fyrir hann að velja aðra dómskapaleið en þá, er hann hefur
kosið sér með málssókn þessari. Þegar virt eru í heild gögn
þau, er sóknaraðili hefur lagt fram, og lagasjónarmið, er
hann reisir kröfu sína á, þykir hann hafa átt tilkall til þess,
að eignardómsstefna samkvæmt 220. gr. laga nr. 85/1936
yrði gefin út í máli þessu. Ber því að fella hinn kærða dóm
úr gildi og leggja fyrir héraðsdóm að taka málið til efnis-
meðferðar. Ákvörðun um gjafvarnarkostnað í héraði bíður
efnisdóms í málinu.

Kærumálskostnaður fellur niður.

Gjafvarnarkostnaður varnaraðilja vegna kærumáls þessa
greiðist úr ríkissjóði, þar með talin málflutningslaun skip-
aðra talsmanna þeirra, 150.000 krónur til hvors.

Eigendur og ábúendur jarða, sem standa að málssókn þess-
ari, eru eigi nafngreindir í gögnum máls, og eigi kemur fram,
hvaða jarðir þeir eigi eða byggi. Úr þessu þarf að bæta við
efnismeðferð málsins.

D ó m s o r ð :

Hinn kærði dómur er úr gildi felldur, og ber héraðs-
dómi að taka mál þetta til efnismeðferðar.

Kærumálskostnaður fellur niður.

Gjafvarnarkostnaður varnaraðilja í kærumáli þessu,
hreppsnefndar Landmannahrepps vegna hreppsins,
hreppsnefndar Holtahrepps vegna hreppsins, eigenda og
ábúenda jarða í þeim hreppi, eigenda jarðanna Hóla og
Næfurholts í Rangárvallahreppi og hreppsnefndar Rang-
árvallahrepps vegna hreppsins, greiðist úr ríkissjóði, þar
með talin málflutningslaun skipaðra talsmanna þeirra,

hæstaréttarlögmannanna Páls S. Pálssonar og Sveinbjarnar Jónssonar, 150.000 krónur til hvors.

S é r a t k v æ ð i

Magnúsar P. Torfasonar hæstaréttardómara.

I.

Ég vísa til atkvæðis meiri hluta dómenda um kröfugerð málsaðilja fyrir Hæstarétti svo og um lýsingu á aðdraganda að útgáfu eignardómsstefnunnar 12. mars 1975.

II.

Ljóst er af beiðni sóknaraðilja til sýslumannsins í Rangárvallasýslu 29. janúar 1975 um útgáfu eignardómsstefnu og af málsreifun hans í héraði og fyrir Hæstarétti, að hann reisir kröfur sínar um eignardóm fyrir landsvæði því, sem málið fjallar um, á þeim grundvelli, að landsvæði þetta sé almenn-ingur og hafi engir tekið á því heimildir til fullkominna eignarráða. Landsvæðið sé að vísu afnotabundinn almenn-ingur, er sóknaraðili nefnir svo, öðru nafni afréttur, Landmannaafréttur. Af því leiði þó það eitt, að afréttarhafar megi hafa viss afnot afréttarins, einkum til upprekstrar og veiði í vötnum og ám, en þeir eigi ekki beinan eignarrétt að landinu. Sé sóknaraðili fortakslaust eigandi alls landsvæðisins samkvæmt þeirri réttarreglu, að ríkið eigi öll lönd, sem aðrir hafi ekki stofnað til eignarréttar yfir sér til handa.

Samkvæmt 220. gr. laga nr. 85/1936 getur maður beiðst útgáfu eignardómsstefnu, ef hann „sannar“ ... eða „gerir sennilegt, að hann hafi öðlast réttindi yfir fasteign ... með samningi eða hefð, en hann skortir skilríki fyrir rétti sínum“. Gagngert höfðu verið bornar brigður á eignarrétt sóknaraðilja að Landmannaafrétti, er hann beiddist útgáfu eignardómsstefnu, sem glöggst sést af því, að hann rökstuddi beiðni sína með því, að nauðsynlegt væri að „fá skorið úr óvissu þeirri og ágreiningi“, sem upp hefði komið um eignarréttinn. Að framan var lýst þeim lagagrundvelli, sem sóknaraðili reisir eignardómskröfu sína á. Hann hefur hvorki haft

umrætt landsvæði í eignarhaldi, sem leitt gæti til hefðar, né reisir hann eignartilkall sitt á öðrum réttaratvikum, sem 220. gr. laga nr. 85/1936 tekur til beinum orðum eða fyrir lögjöfnun. Þegar af þeim ástæðum, sem nú hafa verið greindar, tel ég, að eigi séu skilyrði til þess, að sóknaraðili fái skorið úr um eignarréttartilkall sitt í eignardómsmáli samkvæmt XIX. kafla laga nr. 85/1936. Ber því að staðfesta úrlausn héraðsdóms um, að málinu skuli vísað frá dómi.

Ég tel eftir atvikum rétt, að málskostnaður í héraði og kærumálskostnaður fyrir Hæstarétti falli niður, en allur gjafvarnarkostnaður varnaraðilja í héraði og í kærumálinu fyrir Hæstarétti greiðist úr ríkissjóði, þar með talin málflutningslaun skipaðra talsmanna þeirra í héraði og fyrir Hæstarétti, samtals 350.000 krónur til hvors þeirra.

Ég er samþykkur meiri hluta dómenda um, að nafngreina hefði átt þá aðilja glögglega, sem tekið hafa til varna í málinu vegna jarða í Holtahreppi og Rangárvallahreppi.

Samkvæmt þessu tel ég, að dómsorð eigi að vera svofellt: Hinn kærði frávisunardómur á að vera óraskaður.

Málskostnaður í héraði og kærumálskostnaður fyrir Hæstarétti fellur niður.

Allur gjafvarnarkostnaður varnaraðilja í héraði og fyrir Hæstarétti greiðist úr ríkissjóði, þar með talin málflutningslaun skipaðs talsmanns varnaraðilja hreppsnefndar Landmannahrepps vegna hreppsins, Páls S. Pálssonar hæstaréttarlögmanns, samtals 350.000 krónur, og málflutningslaun skipaðs talsmanns varnaraðilja hreppsnefndar Holtahrepps f. h. hreppsins, eigenda og ábúenda jarða í Holtahreppi, hreppsnefndar Rangárvallahrepps f. h. hreppsins og eigenda jarðanna Hóla og Næfurholts í Rangárvallahreppi, Sveinbjarnar Jónssonar hæstaréttarlögmanns, samtals 350.000 krónur.

Dómur aukadómþings Rangárvallasýslu 20. apríl 1976.

Mál þetta var tekið til dóms 6. f. m.

Hinn 29. janúar 1975 ritaði lögmaður stefnanda sýslumanninn um í Rangárvallasýslu bréf og fór þess á leit af hálfu fjármálaráðherra f. h. ríkissjóðs og í samráði við landbúnaðarráðherra, að gefin yrði út eignardómsstefna með heimild í 220. gr. laga nr.

85/1936 til að fá ákveðið og staðfest með dómi, að ríkissjóður eigi beinan eignarrétt að landsvæðum þeim innan Rangárvallasýslu, sem auðkennd væru á uppdrætti, sem bréfinu fylgdi, og nefnd séu Landmannaafréttur. Var um það atriði vísað til dómasafns Hæstaréttar frá árinu 1955, bls. 109 og 117. Var gerð grein fyrir því, að tilefni málssóknarinnar væri ágreiningur, sem risið hefði út af réttarstöðu afréttarsvæðanna í sambandi við virkjunarframkvæmdir hins opinbera við Tungnaá og Þórisvatn. Hafi oddvitar fjögurra hreppa í Rangárvallasýslu lýst því yfir, að leita þyrfti úrskurðar dómstóla í því ágreiningsmáli, þ. e. hvort um beinan eignarrétt væri að ræða eða hvort um landsvæðin giltu almennar reglur um afrétti. Jafnframt hafi verið talið, að vegna umsvifa veiðifélagsins við Þórisvatn væri nauðsynlegt að fá skorið úr þeirri óvissu og ágreiningi, sem þar hefði komið upp, en nokkur hluti vatnsins sé innan Landmannaafréttar. Þá sé brýn nauðsyn slíkrar dómsúrlausnar vegna víðáttumikilla landsvæða, sem fari undir vatn (Nýja Krókavatn) við stíflugerð í Tungnaá. Loks hljóti dómur í slíku máli að verða til mikilsverðrar leiðbeiningar um eignarréttarstöðu annarra afréttarsvæða á landinu, þar á meðal stöðuvatna á afréttum, en þessi mál séu mjög á dagskrá á síðari árum. Þá tekur lögmaðurinn fram í bréfi sínu, að málshöfðunarbeiðendur vilji láta það koma skýrt fram, þótt þess sé ekki getið sérstaklega í stefnunni, að þrátt fyrir málssókn þessa um viðurkenningu á beinum eignarrétti að afréttarsvæðunum, sem stundum sé kallaður grunneignarréttur, muni ríkisvaldið viðurkenna rétt byggðamanna til upprekstrar og annarra afréttarnota, sem lög og venjur séu fyrir, enda sé gengið út frá, að þeir muni, er þar að kemur, sjálfir gera grein fyrir þeim réttartilköllum undir rekstri eignardómsmálsins. Þá gerði lögmaðurinn grein fyrir því í bréfinu, að nokkurrar óvissu hafi gætt um skilning á 220. gr. laga nr. 85/1936, en eftir að dómur hafi gengið í Hæstarétti í eignardómsmáli um Holtamannaafrétt, virðist ekki lengur vafi á því, að slíkt mál megi og eigi að reka sem eignardómsmál, enda hafi sá háttur verið hafður á í fyrra máli um þann afrétt. Beri að hafa í huga, að venjuleg dómstólameðferð verði ekki viðhöfð þegar af þeirri ástæðu, að ekki sé á vísan að róa um varnaraðild og engin tök á að ná til allra hugsanlegra réttarkrefjenda nema með opinberri stefnu. Þetta eigi ef til vill ekki við um hreppa þá, sem til greina kæmu, heldur eigendur jarða, sem kynnu að telja sig eiga réttartilkall til afréttarsvæðanna. Af greinargerð með lögum nr. 85/1936 komi fram, að með ákvæðum

220. gr. hafi verið ætlað að rýmka fyrri reglu, enda hafi sú þróun orðið í nágrannalöndunum. Verði og að telja, að enn sé í gildi sú meginhugsun, sem fram hafi komið í ákvæðum 9. gr. eldri laga um hefð nr. 46/1905, að stefna megi opinberri stefnu, þegar að öðrum kosti verði ekki náð til aðilja nema með óhæfilegum tögum, kostnaði og fyrirhöfn. Þá kveður lögmaðurinn ekki um að ræða venjulega vinningu hefðar á landsvæði því, sem krafan beinist að, þ. e. Landmannaafrétti, heldur eigi ríkisvaldið slík landsvæði og hafi átt allt frá upphafi ríkisskipunar hér á landi, aldahefð, en skorti hins vegar formlega staðfestingu á þeim rétti. Ef ekki verði talið, að ákvæði 220. gr. laga nr. 85/1936 eigi beint við, þá eigi þau tvímælalaust við samkvæmt lögjöfnun. Í bréfi sínu gerði lögmaðurinn síðan ítarlega grein fyrir því, að hið umstefnda landsvæði sé almenningur, nánar tiltekið byggðaalmenningur, svokallaður Landmannaafréttur, og sé ríkisvaldið réttur og löglegur eigandi þess. Kemur þar fram m. a., að þótt afréttarlönd hafi vafalaust fljótt verið tekin í notkun, eftir að land byggðist, þá hafi þar ekki verið um að ræða nám til eignar, heldur nám til afnota og eigi því afréttarhafar einungis afnotarétt yfir afréttinum. Samfelld réttarþróun hér á landi staðfesti, að ríkisheildin sé eigandi að hinu umstefnda afréttarsvæði með óskertum rétti til jarðefna og hvers konar námavinnslu, jarðhita, vatnsafls og rétti til hagnýtingar þess, rétti til umferðar, dvalar og náttúruskoðunar fyrir landsmenn o. s. frv. Með rannsóknnum á afréttarsvæðunum til undirbúnings virkjana, sem hafi hafist 1952, og síðari framkvæmdum hafi ríkisvaldið tekið sér varanlega bálfestu á afréttarsvæðinu og tekið svæðið til vörslu og eignarhalds. Er ríkið hafi í janúarmánuði 1952 leyst til sín rétt þann, sem svonefnt Titanfélag hafði öðlast yfir vatnsréttindum, vatnsbotni og árfarvegum og til virkjunarframkvæmda á afréttarsvæðinu, hafi ríkið öðlast þinglesnar eignarheimildir fyrir öllum þessum réttindum. Þá lýsir lögmaður stefnanda því yfir í bréfi sínu, að ef svo verði talið, að réttarstaðan til forna þyki ekki upplýst til hlítar, þá sé það varamálsástæða stefnanda, að með því að byggja eingöngu eða fyrst og fremst á því, sem best samrýmist hugsunarhætti, stöðu og þörfum nútímaþjóðfélags, sem fram hafi komið í úrlausnum dómstóla og álitu fræðimanna, verði komist að sömu niðurstöðu um rétt stefnanda til afréttarsvæðisins. Í bréfi lögmanns stefnanda er gerð rækileg grein fyrir sjónarmiðum og þau rökstudd nánar.

Á grundvelli bréfs lögmanns stefnanda gaf sýslumaðurinn í

Rangárvallasýslu síðan, 12. mars 1975, út eignardómsstefnu, sem síðan birtist í 20. tbl. 68. árgangs Lögbirtingablaðsins, er út kom 19. mars 1975. Er kröfugerð og lýsing málavaxta í stefnunni svolhljóðandi: „... Mér hefur tjáð fjármálaráðherra, Matthías Á. Mathiesen, að hann þurfi, fyrir hönd ríkissjóðs vegna ríkisvaldsins, að fá út gefna eignardómsstefnu samkvæmt heimild í 220. grein einkamálalaga nr. 85/1936, til viðurkenningar á beinum eignarrétti ríkissjóðs að svokölluðum „Landmannaafrétti“ hér í sýslu, en formleg eignarheimild af afréttarsvæðum þessum liggur ekki fyrir, enda þótt greinilega sé gert ráð fyrir beinum eignarrétti ríkisins í hæstaréttardómi frá 25. febrúar 1955 (málið nr. 103/1953). Landsvæði þau, sem hér um ræðir og málssókn þessi tekur til, eru tilgreind í dóminum, sem hér segir nánar:

Úr Ófærugili (A) í Tröllkonuhlaup í Þjórsá (B), eftir Þjórsá í Tungnaá (C), eftir Tungnaá í Blautukvísl (D), eftir Blautukvísl í Blautukvíslarbotna (E), þaðan í Þóristind (F) og þaðan sjónhending í Þveröldu (G) og úr Þveröldu í Svartakamb, þar sem hann er hæstur (H), þaðan þvert í Tungnaá (I), síðan eftir Tungnaá í Kirkjufellsós (J) og eftir honum í Kirkjufellsvatn (K), þaðan eftir Hábarmi (L) í há-Torfajökul (M), frá Torfajökli í upptök syðri kvíslar Markarfljóts (N), þaðan í Krakatind (O) og þaðan í Ófærugil (punkt A).

Þessi landfræðilega afmörkun stefnusvæðanna hefur ekki — og mun væntanlega ekki — sæta andmælum, enda hefur hún verið lögð til grundvallar fyrrgreindum dómi Hæstaréttar frá 25. febr. 1955. Þykir og mega ganga út frá, með tilvísun til sama dóms, að landsvæðin liggi að öllu leyti innan lögsagnarumdæmis Rangárvallasýslu. Til glöggvunar hefur forstöðumaður Landmælinga Íslands markað þau á eftirfarandi uppdrátt: ...

Sérstakt tilefni þessarar málshöfðunar er ágreiningur út af eignarréttarstöðu afréttarsvæða þar efra í sambandi við virkjunarframkvæmdir við Tungnaá og Þórisvatn. Á fundi 1. ágúst 1971 lýstu oddvitar fjögurra hreppa í Rangárvallasýslu, að „með einhverju móti þyrfti að leita úrskurðar dómstólanna í ágreiningsmáli þessu“, nánar tiltekið hvort um beinan eignarrétt væri að ræða eða hvort um landsvæði þessi giltu „almennar reglur um afrétti“, eins og oddvitarnir orðuðu það. Jafnframt er, vegna umsvifa veiðifélagsins um Þórisvatn, nauðsynlegt að fá skorið úr óvissu þeirri og ágreiningi, sem þar hefur risið, en nokkur hluti vatnsins er innan fyrrgreindra afréttarmarka. Þá er loks brýn nauðsyn slíkrar dómsúrlausnar vegna viðáttumikilla landsvæða,

sem fara undir vatn (Nýja Króksvatn) við stíflugerð í Tungnaá.

Málshöfðandi hefur lagt fram ítarlega greinargerð, sbr. 220. gr. og 217. gr. einkamálalaga nr. 85/1936, ásamt fjölda fylgiskjala, þar sem hann telur sig færa fram helstu sannanir sínar eða líkur fyrir því, að ríkið sé beinn eigandi hinna umstefndu landsvæða, enda verði og að teljast vafalaust, meðal annars með tilliti til hæstaréttardóms 21. janúar 1975, að með málið megi og eigi að fara sem eignardómsmál. Fer hann þess jafnframt á leit, að viðhöfð verði aukadómsmeðferð og málið þingfest á skrifstofu sýslumannsembættisins á Hvolsvelli.

Samkvæmt því, sem fram er komið og fyrir liggur, telur dómarrinn að eignardómsmeðferð sé heimil í máli þessu.

Fyrir því stefnist hér með hverjum þeim, sem telur sig hafa réttartilkall fram að færa gagnvart fyrrgreindum landsvæðum, að mæta fyrir aukadómþingi Rangárvallasýslu, sem háð verður á skrifstofu sýslumanns, Hvollsvelli, ...“.

Við þingfestingu málsins var sótt þing af hálfu þessara aðilja: Landmannahrepps, Holtahrepps og eigenda og ábúenda jarða í þeim hreppi, eigenda og ábúenda jarðanna Næfurholts og Hóla í Rangárvallahreppi, Rangárvallahrepps, Ása- og Djúpárhreppa og eigenda og ábúenda jarða í þeim hreppum. Þá var og mætt af hálfu Landsvirkjunar til réttargæslu. Í næsta þinghaldi í málinu var sótt þing af hálfu Skaftártunguhrepps. Í því þinghaldi var því lýst yfir af hálfu Ásahrepps og Djúpárhrepps og eigenda og ábúenda jarða í þeim hreppum, að því sé mótmælt, að hinar umstefndu kröfur nái fram að ganga að því er snertir þann hluta landsvæðanna, sem séu innan marka afrétta Ása- og Djúpárhreppa, en ekki sé talin ástæða til að mæta frekar í málinu. Í þinghaldi þessu kom fram krafa um frávisun málsins af hálfu Landmannahrepps, Holtahrepps og eigenda og ábúenda jarða í þeim hreppi, eigenda og ábúenda jarðanna Næfurholts og Hóla í Rangárvallahreppi og af hálfu Rangárvallahrepps. Af hálfu Skaftártunguhrepps var því lýst yfir, að hvorki sé gerð frávisunarkrafa né framkomin frávisunarkrafa studd, en hreppnum áskilinn réttur til að koma fram með kröfur og greinargerð við efnismeðferð málsins.

Munnlegur málflutningur um frávisunarkröfurnar fór fram 6. f. m.

Krafa Landmannahrepps um frávisun málsins er byggð á því, að lagaskilyrði hafi skort til útgáfu eignardómsstefnu í máli þessu. Því sé ekki lögmætur grundvöllur til að reka málið sem

eignardómsmál. Á árum fyrri heimsstyrjaldarinnar hafi Landmannahreppur selt vatnsréttindi í ám á Landmannaafrétti, enda hafi hrepparnir í Rangárvallasýslu talið sig hafa fullkomin eignarréttindi yfir afréttum sínum. Hafi ríkisvaldið í orði og í verki viðurkennt allt frá 1914, að Landmannahreppur sé réttur eigandi að Landmannaafrétti með öllum gögnum og gæðum. Á árinu 1953 hafi svo ríkisvaldið keypt sér til handa hluta þeirra réttinda, sem Landmannahreppur hafði áður selt, þ. e. réttindi yfir vatnsafla og vatnsnotkun í Tungnaá í Landmannaafrétti, réttindi Landmannahrepps til vatnsafls í Þjórsá og notkunar þess í Þjórsá eða þeim straumum eða vötnum, er liggja til Þjórsár. Með því að þinglýsa þessum eignarheimildum sínum verði stefnandi fullkominn eigandi réttinda þessara. Því hafi brostið skilyrði til útgáfu eignardómsstefnu í málinu. Þá er frávísunarkrafan byggð á því, að afréttir hér á landi hafi aldrei verið eign ríkisins. Ríkisvaldið hafi hvorki gert sennilegt né sannað, að það sé eigandi að Landmannaafrétti. Megi miklu fremur líta svo á, að ríkið hafi á liðnum tímum talið Landmannaafrétt eign Landmannahrepps. Þá er frávísunarkrafan studd þeim rökum, að sveitarstjórnarlög nr. 58/1961 og reglugerð með þeim, lög um afréttarmálefni o. fl. nr. 42/1969 og lög um kauprétt að jörðum nr. 40/1948 gefi til kynna, að afréttir séu í einkaeign.

Frávísunarkrafa umboðsmanns Holtahrepps, eigenda og ábúenda jarða í þeim hreppi, eigenda jarðanna Næfurholts og Hóla í Rangárvallahreppi og Rangárvallahrepps er byggð á því, að lagaskilyrði hafi brostið til útgáfu eignardómsstefnu í máli þessu. Til þess að skilyrði séu til útgáfu eignardómsstefnu skv. 220. gr. laga nr. 85/1936, verði að vera fyrir hendi vissa um rétt þess, er kröfu vill gera, eða jafngildi fullkominnar sönnunar. Hins vegar fjalli bréf lögmanns stefnanda til sýslumanns Rangárvallasýslu allt um þá miklu óvissu, sem sé um rétt stefnanda. Af ýmsum gögnum í málinu komi fram, að Holtahreppur sé talinn eigandi Landmannaafréttar með Landmannahreppi. Einnig telji Rangárvallahreppur og jarðirnar Næfurholt og Hólar til réttar á Landmannaafrétti. Þótt fram komi í bréfi lögmanns stefnanda og einnig í greinargerð í málinu, að stefnandi vilji viðurkenna nokkurn rétt byggðamanna til afréttarins, þá sé ekki gerð nægileg grein fyrir því, hvern rétt hann vilji viðurkenna þessum aðiljum til handa.

Krafa stefnanda um, að framkominni frávísunarkröfu verði hrundið, er byggð á því, að lögmætur grundvöllur hafi verið fyrir hendi til útgáfu eignardómsstefnu í máli þessu. Ljóst sé, að ákvæði

220. gr. laga nr. 85/1936 taki beint til efnis málsins. Sé það í samræmi við skoðun fræðimanna, sem staðfest hafi verið við meðferð slíkra mála fyrir dómstólum landsins, að eignardómsmeðferð sé heimil við aðstæður eins og þessar. Verði ekki fallist á þetta, sé heimilt að beita lögjöfnun. Sé það í samræmi við framkvæmd eldri ákvæða um þetta efni, að ef erfitt sé að vita um eða ná til þeirra, sem krafa beinist að, sé slík málsmeðferð heimil. Í máli þessu krefjast stefnandi eignarréttar yfir öllu landsvæðinu og sé þar ekkert undan dregið. Engin óvissa sé um mörk svæðisins, en þau hafi verið ákveðin með sátt, sem gerð var í landamerkjadómi Rangárvallasýslu 7. ágúst 1951. Þeir, sem telji til réttar á eða yfir þessu landsvæði, verði sjálfir að gera grein fyrir kröfum sínum, sem dómurinn síðan metur. Réttur, sem aðrir geri ekki kröfu til, falli því til ríkisins. Er því haldið fram, að sú málsmeðferð, sem hér er viðhöfð, bjóði upp á mesta öryggi og með henni sé ekki gengið á rétt neins. Þá er því haldið fram, að hreppar þeir, sem risið hafi til andsvara í máli þessu, hafi ekki öðlast neinn rétt yfir afréttarsvæðinu. Sá réttur, sem kunni að vera fyrir hendi, sé réttur einstakra jarða til beitarafnota á afréttinum. Sé hann bundinn við einstakar jarðir og hafi hrepparnir ekki umboð til að fara með hann. Því sé ekki löglega mætt í málinu af hálfu þeirra, sem telji til réttar yfir landsvæðinu á móti stefnanda, og því beri að hrinda frávísunarkröfunni.

Í þinghaldi í landamerkjadómi Rangárvallasýslu hinn 7. ágúst 1951 var gerð sátt um mörk Landmannaafréttar, svo sem hér segir: „Úr Ófærugili í Tröllkonuhlaup í Þjórsá, eftir Þjórsá í Tungnaá, eftir Tungnaá í Blautukvísl, eftir Blautukvísl í Blautukvíslarbotna, þaðan í Þóristind og þaðan sjónhending í Þveröldu og úr Þveröldu í Svartakamb, þar sem hann er hæstur, þaðan þvert á Tungnaá, síðan eftir Tungnaá í Kirkjufellsós og eftir honum í Kirkjufellsvatn. Þaðan eftir Hábarmi í Há-Torfa-jökul, frá Torfajökli í upptök syðri kvíslar Markarfljóts, þaðan í Krakatind og þaðan í Ófærugil“.

Aðiljar að sátt þessari voru hreppsnefnd Landmannahrepps, hreppsnefnd Rangárvallahrepps, hreppsnefndir Ása- og Djúpárhreppa og landbúnaðarráðherra f. h. landbúnaðarráðuneytisins. Við meðferð málsins hafði því verið lýst yfir af hálfu Holta-mannahrepps, að ekki þætti ástæða til að sækja þing í málinu, en hreppnum áskilinn sami réttur og Landmannahreppur ætti innan þeirra marka, sem ákveðin yrðu.

Með úrskurði, uppkveðnum 12. mars 1975, vék hinn reglulegi

dómari sæti í málinu. Hinn 4. júní 1975 skipaði dóómsmálaráðherra skv. 2. mgr. 30. gr. laga nr. 85/1936 Guðmund Jónsson borgardómara til að fara með mál þetta og dæma. Meðdómendur eru Steingrímur Gautur Kristjánsson héraðsdómari og Þórhallur Vilmondarson prófessor.

Álit dómendanna Guðmundar Jónssonar og Þórhalls Vilmondarsonar.

Af hálfu varnaraðilja hefur því verið haldið fram, að þeir hafi um langan aldur talið til réttar yfir landsvæði því, sem krafa stefnanda beinist að. Kemur og fram í bréfi lögmanns stefnanda til sýslumannsins í Rangárvallasýslu, að þrátt fyrir málssókn þessa um viðurkenningu á beinum eignarrétti yfir landsvæðinu muni ríkisvaldið viðurkenna rétt byggðamanna til upprekstrar og annarra afréttarafnota, sem lög og venjur séu fyrir. Ekki hefur þó ótvírætt verið gerð grein fyrir því, hvern rétt stefnandi viðurkenni byggðamönnum til handa, en ætlast til, að þeir geri sjálfir grein fyrir þeim rétti sínum. Verður að telja, að ágreiningsefni málsins sé utan þeirra marka, sem ákvæði 220. gr., sbr. 217. gr. laga nr. 85/1936 setja til höfðunar eignardómsmáls. Verður heldur ekki séð, að efni sé til að fara með mál þetta á grundvelli lagaákvæða þessara, þótt varnaraðiljar kunni að vera margir eða erfitt kunni að vera að ná til þeirra. Er á það að líta í því sambandi, að ríkisvaldið stóð að sáttargerð um mörk landsvæðisins ásamt sveitarfélögum, svo sem áður er rakið. Telji stefnandi hins vegar, að það séu einstakar jarðir í sveitarfélögum, sem kunni að eiga rétt á afréttarsvæðinu, verður að ætla, að unnt sé að afla vitneskju um fyrirvarsmenn jarðanna af heimildarskjölum um þær.

Samkvæmt þessu þykir rétt að taka til greina frávisunarkröfu þá, sem fram hefur komið í málinu.

Rétt þykir, að málskostnaður falli niður.

Hinn 2. júlí 1975 veitti dómsmálaráðherra Landmannahreppi gjafvörn í málinu, og var Páll S. Pálsson hæstaréttarlögmaður jafnframt skipaður til að flytja málið af hálfu þessa aðilja. Gjafvarnarkostnaður þessa aðilja greiðist úr ríkissjóði, þar með talin málflutningslaun skipaðs talsmanns hans, sem ákveðast kr. 350.000.

Hinn 2. júlí 1975 veitti dómsmálaráðherra Holtahreppi, eigendum og ábúendum jarða í hreppnum, Rangárvallahreppi og eigendum og ábúendum jarðanna Næfurholts og Hóla í þeim hreppi gjaf-

vörn í málinu. Var Sveinbjörn Jónsson hæstaréttarlögmaður jafnframt skipaður til að flytja málið af hálfu þessara aðilja. Gjafvarnarkostnaður þessara aðilja greiðist úr ríkissjóði, þar með talin málflutningslaun skipaðs talsmanns þeirra, sem ákveðast kr. 350.000.

Dómsorð:

Máli þessu er vísað frá dómi. Málskostnaður fellur niður.

Gjafvarnarkostnaður Landmannahrepps greiðist úr ríkissjóði, þar með talin málflutningslaun skipaðs talsmanns hans, Páls S. Pálssonar hæstaréttarlögmanns, kr. 350.000.

Gjafvarnarkostnaður Holtahrepps, eigenda og ábúenda jarða í hreppnum, Rangárvallahrepps og eigenda og ábúenda jarðanna Næfurholts og Hóla í Rangárvallahreppi greiðist úr ríkissjóði, þar með talin málflutningslaun skipaðs talsmanns þeirra, Sveinbjarnar Jónssonar hæstaréttarlögmanns, kr. 350.000.

Sér á t k v æ ð i

Steingríms Gauts Kristjánssonar.

Ég er sammála meiri hluta dómsins um, að ekki hafi verið skilyrði til útgáfu eignardómsstefnu í máli þessu. Stefnandi krefur ekki um skilríki fyrir eignarrétti, sbr. 220. gr. laga nr. 85/1936, heldur um efnislega viðurkenningu á eignarrétti sínum. Ég tel, að stefnanda hefði verið rétt að stefna þeim aðiljum, sem hann óskaði, að dómur byndi, og ef hann var að einhverju leyti í vafa um, hverjum hann ætti að stefna, átti hann þess kost að neyta heimildar 2. mgr. 95. gr. laga nr. 85/1936 og láta birta stefnu í Lögbirtingablaðinu.

Varnaraðiljar hafa látið mæta í málinu og tekið til varna. Sýnist þá, eins og mál þetta er vaxið, með hliðsjón af 97. gr. laga nr. 85/1936 fært að leggja efnisdóm á kröfur stefnanda þannig, að varnaraðiljar, sem hafa látið mæta í málinu, verði bundnir af þeim dómi.

Samkvæmt þessu tel ég, að hrinda beri frávísunarkröfu varnaraðilja.